Bi-quarterly Journal of "Islamic Economics Studies"
Vol. 16 | Isuue 1 | Serial 31 | Autumn & Winter 2023-2024 | Pages 357-380
Research Paper | Recived: 2024/06/13 | Accepted: 2024/10/07
10.30497/ies.2024.246497.2225

The Role of Religiosity in Financial Literacy and Its Impact on Financial Satisfaction and Hopelessness of Pre-Service Teachers

Abbas Ramazani: Assistant Professor, Department of Educational Administration, Farhangian University, Tehran, Iran.
a.ramezani@cfu.ac.ir | 0000-0002-1634-3708
Anita Omidinia: M.A Student of Human Resource Development, Department of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (Corresponding author).
a.omidinia@modares.ac.ir | 0009-0009-0534-5546
Ladan Hajianvari: B.A Student in Elementary Education, Department of Educational Science, Farhangian University, Zanjan, Iran.
l.hajianvari@cfu.ac.ir | 0009-000-6086-4744

Abstract
The current study examines Islamic financial literacy (IFL) and its determinants among students at Farhangian University in Zanjan. The research aims to investigate the impact of IFL on factors such as hopelessness, religiosity, and financial satisfaction. As most existing studies focus on conventional financial literacy, this research seeks to address this gap and enhance understanding of IFL. The study is quantitative and applied in nature, with a descriptive approach to data collection and a causal-comparative method. Data was gathered through a structured questionnaire from 294 students at Farhangian University in Zanjan, which was then analyzed using exploratory factor analysis in SPSS software. The results revealed that only seven components of IFL demonstrated reliability, with despair showing the highest variance, followed by religiosity and financial satisfaction. The findings highlight the significance of religiosity as a key factor in financial resource management, indicating that students with higher religiosity levels may be more adept in managing their finances in alignment with Islamic teachings. Additionally, the study shows that IFL influences financial frustration and satisfaction, underscoring the importance of incorporating Islamic financial principles into educational programs to guide students in making informed financial decisions.

Keywords
Islamic Financial Literacy, Students, Hopelessness, Religiosity, Financial Satisfaction.

مطالعات اقتصاد اسلامی
سال شانزدهم | شماره اول | پیاپی ۳۱ | پاییز و زمستان ۱۴۰۲ | صفحات ۳۵۷-۳۸۰
مقاله پژوهشی | تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۴ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶
مقاله مدت ۹ روز جهت اصلاحات نزد نویسندگان بوده است.

نقش دینداری در سواد مالی و تاثیر آن بر رضایت مالی و ناامیدی دانشجومعلمان

عباس رمضانی: استادیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. a.ramezani@cfu.ac.ir
آنیتا امیدی نیا: دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه منابع انسانی،گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول). a.omidinia@modares.ac.ir
لادن حاجی‌انوری: دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، زنجان، ایران. l.hajianvari@cfu.ac.ir

چکیده

مطالعه حاضر به بررسی سواد مالی اسلامی و عوامل تعیین‌کننده آن در بین دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان زنجان می‌پردازد. هدف این پژوهش بررسی تاثیر سواد مالی اسلامی بر عواملی چون ناامیدی، دینداری و رضایت مالی است. با توجه به اینکه بیشتر تحقیقات موجود بر سواد مالی متعارف تمرکز دارند، پژوهش حاضر به دنبال پر کردن این خلأ و ارتقاء درک از سواد مالی اسلامی است. پژوهش کمی حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر رویکرد و روش گردآوری داده‌ها توصیفی از نوع علی-مقایسه‌ای می‌باشد. داده‌ها از طریق یک پرسشنامه ساختاریافته بین ۲۹٤ نفر از دانشجویان دانشگاه فرهنگیان زنجان جمع‌آوری و با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی در نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان داد که تنها هفت مؤلفه در ساختار سواد مالی اسلامی قابلیت اطمینان را نشان می‌دهند که در این میان، ناامیدی بالاترین واریانس را داراست و دینداری و رضایت مالی در رده‌های بعدی قرار دارند. یافته‌های این پژوهش بر اهمیت دینداری به عنوان یک عامل مؤثر در مدیریت منابع مالی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که دانشجویانی که دینداری بالایی دارند، بهتر می‌توانند منابع مالی خود را بر اساس آموزه‌های اسلامی مدیریت کنند. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که سواد مالی اسلامی بر ناامیدی و رضایت مالی تاثیرگذار می‌باشد و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بایستی گنجاندن اصول مالی اسلامی را در برنامه‌های آموزشی برای هدایت تصمیم‌گیری مالی آگاهانه دانشجویان بگنجانند.

واژگان کلیدی: سواد مالی اسلامی، دانشجویان، ناامیدی، دینداری، رضایت مالی.

مقدمه

اسلام تاکید دارد که رفتار اقتصادی مردم بایستی در چارچوب ارزش‌ها، هنجارها، الگوهای اخلاقی و رفتاری باشد (احمدی و عباسپور، ۱۳۹۵). با رعایت قوانین دین، مسلمانان مجاز هستند تجارت خود را گسترش داده و فرصت‌آفرین شوند. از رسول اکرم (ص) نقل است: «همانا خدای تعالی، بنده مؤمن پیشه‌ور را دوست دارد» (نهج‌الفصاحه، ۱۳۸۳: ۳۰۵). همان‌طور که از آیهٔ ۳۹ سوره نجم دریافت می‌شود، هستی، میدان تلاش و کار و نتیجه‌گیری است؛ و انسان‌ها مکلّف به انجام وظیفه‌اند، نه حصول نتیجه. سعی و تلاش (با رعایت اصول و قواعد اسلامی) وظیفه انسان‌هاست (قرائتی، ۱۳۹۵: ۳۳۵). «وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلاَّ مَا سَعَى؛ و اینکه برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست».

در اسلام، سود حلال (مطابق با قوانین دین) تشویق شده است. به عبارت دقیق‌تر، سود حلال به عنوان نتیجهٔ فعالیّت‌های کسب و کاری صحیح، منطبق با قانون به‌شمار می‌رود. امام جعفرصادق (ع) به نقل از رسول خدا (ص) می‌فرمایند: «اَلْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءاً وَ أَفْضَلُهَا جُزْءاً طَلَبُ اَلْحَلاَلِ؛ عبادت هفتاد قسمت دارد و برترین آن پی روزی حلال رفتن است» (معانی‌الأخبار، ج ۱: ۳٦٦). پیامبر(ص) همچنین می‌فرمایند: «أفضل الأعمال الكسب من الحلال؛ بهترین کارها، کسب حلال است» (نهج‌الفصاحه، ۱۳۸۳: ۲۲۸). در همین راستا، امیرالمؤمنین (ع) می‌فرمایند: «اتَّجِرُوا بَارَكَ اللَّهُ لَكُمْ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ الرِّزْقُ عَشَرَةُ أَجْزَاءٍ تِسْعَةُ أَجْزَاءٍ فِي التِّجَارَةِ وَ وَاحِدٌ فِي غَيْرِهَا؛ تجارت و خرید و فروش کنید، (تا) خدا به شما برکت دهد، چرا که شنیدم رسول اللّه (ص) فرمود: روزی ده جزء است و نُه جزء آن در تجارت است و یک جزء در غیر آن است» (بحارالأنوار، ج ۱۰۳: ۱۳). همچنین رسول خدا (ص) فرمودند: «طلب الحلال فريضة على كل مسلم و مسلمة؛ در پی مال حلال بودن، بر هر مرد و زن مسلمان، لازم و واجب است» (جامع‌الأخبار، ج ۱: ۱۳۹). آن حضرت همچنین می‌فرماید: «اَلكادُّ لعياله كَالْمُجاهد فی سَبيل الله؛ کسی که برای اداره زندگی خانواده‌اش تلاش می‌کند، مانند کسی است که در راه خدا جهاد می‌کند» (بحارالأنوار، ج ۱۰۳: ۱۳). امام صادق (ع) نیز می‌فرمایند: «لا تَدَعْ طَلَبَ الرِّزقِ من حِلِّه فإنّهُ أعونُ لَک علی دِينِک؛ به دست آوردن روزی حلال را رها مکن؛ زیرا روزی حلال

تو را در دینت بیشتر کمک می‌کند» (الأمالی، ج ۱: ۱۹۳). ایشان همچنین به نقل از رسول خدا (ص) می‌فرمایند: «مَن باتَ کالّاً مِن طَلَبِ الحَلالِ باتَ مَغفوراً لَهُ؛ کسی که به دنبال روزی حلال، روز خود را خسته و درمانده سپری کرده، (بداند که) شب خود را (نیز) با گناهان آمرزیده سپری خواهد نمود» (بحارالأنوار، ج ۱۰۳: ۲).

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: طلب علم بر هر مسلمانی واجب است (اصول کافی، ج ۱: ۳۵). بنابراین، مسلمانان باید در امور مربوط به عبادات و نیز امور مربوط به امور دنیوی زندگی از جمله تجارت، اقتصاد و همچنین معاملات مالی، از آگاهی کافی برخوردار باشند. سواد مالی اسلامی وظیفهٔ دینی هر مسلمان است، زیرا پیامدهای بیشتری در تحقق الفلاح (موفقیت واقعی) در دنیا و آخرت دارد. به ویژه، یک مسلمان باید به قوانین و مقررات مختلف حاکم بر معاملات اقتصادی و مالی خود آگاه باشد.

در روایت آمده است: «کسی که سربار جامعه باشد، نفرین شده است» (وسائل‌الشیعه، ج ۱۲: ۱۸)؛ در حقیقت به گفتهٔ رسول خدا (ص): «مَلْعُونٌ مَنْ أَلْقَى كَلَّهُ عَلَى اَلنَّاسِ؛ کسی که بار زندگی خود را بر دوش مردم بیندازد مورد لعن است». همچنین نقل است از امام صادق (ع) که: «لمّا قالَ لَه رَجُلٌ: أُحِبُّ أنْ أكونَ خَيرَ النّاسِ: خَيرُ النّاسِ مَن يَنفَعُ النّاسَ، فكُنْ نافِعا لَهُم؛ شخصی به پیامبر خدا (ص) عرض کرد: دوست دارم که بهترین مردم باشم؛ حضرت فرمود: بهترین مردم کسی است که به حال مردم سودمند باشد؛ پس تو برای آنان سودمند باش» (کنزالعمّال: ٤٤١٥٤). وجه ممیزه و مشخصه زندگی ائمه معصومان (ع) تاکید بر کار سخت به جهت خودکفایی، استقلال، بی‌نیازی از دیگران و کوشش برای کسب حلال است، به‌نحوی که نتایج آن به جز خود فرد عاید جامعه هم بشود؛ نکته مهم این است که آن حضرات کار و فعالیت اقتصادی را نوعی عبادت تلقی می‌کرده‌اند؛ عبادتی که نتیجه آن فردی نیست بلکه جامعه‌ای را منتفع می‌کند، پس ارزش این عبادت از هر عبادت دیگری بالاتر است (ولوی، ۱۳۸۲). این مهم نیازمند برخورداری از سواد مالی است تا با بهره‌گیری از اصول اسلامی به کسب درآمد پرداخت و رفاه مالی را افزایش داد. افزایش سواد مالی منجر به کاهش اشتباه در تصمیم گیری میشود لذا میتوان از سواد مالی به‌عنوان کلید تصمیم‌گیری یاد کرد (Muslichah & Sanusi., 2019).

سواد مالی اصطلاحی است که برای توصیف درک افراد از مفاهیم مالی و توانایی آنها برای تصمیم‌گیری آگاهانه بر اساس آن دانش استفاده می‌شود (Omidinia & Ramezani, 2024). آموزش‌های مالی می‌تواند توانایی توسعه یک روند و روال از تصمیم‌گیری‌های درست و مدیریت موفق بودجه و سرمایه‌های فردی باشد. سواد مالی توانایی به‌کارگیری دانش و توانمندی‌ها وقابلیت‌های لازم را دارا است. در حقیقت تمرکز اصلی سواد مالی نه تنها شامل دانش است بلکه شامل رفتارها و حرکت‌های مالی و رویکردهای آن است (Walstad et al.,2017). در سال‌های اخیر، کشورها و اقتصادهای توسعه‌یافته و نوظهور توجه زیادی به سطح سواد مالی مردم‌شان کرده‌اند. این توجهات توسط بحران‌های مالی برجسته می‌گردد چون که فقدان سواد مالی، به تصمیمات مالی بیمارگونه کمک می‌کند و این تصمیمات به نوبه خود تاثیر زیادی بر تشدید شدن بحران‌ها دارد. از این رو، کمبود دانش مالی یا فقدان آموزش مالی می‌تواند منجر به تصمیم‌گیری مالی غیربهینه توسط افراد شود و در نتیجه منجر به مشکلات مالی شود (Omidinia & Ramezani, 2024). لذا در حال حاضر سواد مالی به عنوان یکی از عوامل مهم ثبات و توسعه افتصادی و مالی در سراسر جهان شناخته می‌شود (Toghyani & Moradi Basiri, 2016).

توجه روزافزون به نقش مهم سواد مالی به افزایش سطح بدهی در بین جوانان نسبت داده می‌شود. به گفتهٔ ادریس و همکاران[1] (۲۰۱۳)، ترجیحات برای تجملات سبک زندگی، آنها را به خرج کردن فراتر از محدودیت‌ها سوق داده است تا جایی که حاضرند بدهکار شوند. درحالی که این، برخلاف آموزه‌های اسلامی است که اعتدال در مصرف را ترویج می‌کند و همچنین استفاده از بدهی را فقط برای نیازهای واقعی محدود می‌کند. در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است که: «از قرض‌ها برحذر باشید که غم شب و ننگ در روز است» تأکید می‌کند که بدهکاری نه تنها موجب افزایش بار مالی می‌شود، بلکه می‌تواند بار عاطفی نیز ایجاد کند. این مساله دلیل تشویق بسیار قرآن به اعتدال در انفاق را شفاف می‌سازد، چنانکه در سوره فرقان آیه ٦٧ آمده است: «کسانی که به هنگام انفاق، اسراف نکرده و بخل هم نمی‌ورزند، بلکه احسان آنها در حد عادلانه می‌باشد».

مطالعات انجام شده در مالزی نشان داده است که سطح پایین سواد مالی در بین

1. Idris et al

دانش‌آموزان با مهارت‌های ضعیف مدیریت پول مرتبط است (Ibrahim et al., 2009). به ویژه، اکثر آنها تمایل دارند برای مقاصد غیر آکادمیک به طور تهاجمی هزینه کنند و به احتمال زیاد با دریافت بورس تحصیلی خود پس‌انداز نمی‌کنند (Sabri et al., 2008).

به‌کارگیری تصمیم‌های مالی درست، جـز از طریق داشتن سطح مناسبی از سواد مالی امکان‌پذیر نیست. سواد مالی و درک مفاهیم آن برای دانشجویان نیز اهمیت ویژه‌ای دارد زیرا تصمیمات مالی اتخاذشده توسط آنها در دوره دانشجویی تأثیر با اهمیتی بر وضعیت مالی آنها پس از فارغ‌التحصیلی از دانشگاه دارد. علاوه بر این موقعیت مالی آنها در دانشگاه می‌تواند عملکرد دانشگاهی آنها را تحت تأثیر قرار دهد (Pashaei et al .,2023).

با توجه به نگرانی‌های نامبرده شده، این مطالعه با هدف تمرکز بر ارزیابی سواد مالی اسلامی در بین دانشجویان دانشگاه فرهنگیان انجام شد. به طور خاص، سواد مالی اسلامی از جمله حوزه‌های نوظهور محسوب می‌شود که پیشینه تحقیقاتی بسیار محدودی دارد و با وجود اینکه تقاضا برای ایجاد چهارچوب سواد مالی اسلامی وجود دارد، هنوز تلاش کافی در این زمینه صورت نگرفته است (Abdullah & Anderson, 2015). بنابراین، هدف پژوهش حاضر، توسعه سازه‌های سواد مالی اسلامی و عوامل تعیین‌کننده آن، یعنی، ناامیدی، دینداری و رضایت مالی است. از این رو فرضیات پژوهش به شرح ذیل است:

۱) دینداری بر سواد مالی اسلامی تاثیرگذار است.
۲) سواد مالی اسلامی بر ناامیدی تاثیرگذار است.
۳) سواد مالی اسلامی بر رضایت مالی تاثیرگذار است.

۱. پیشینه تحقیق

۱-۱. سواد مالی اسلامی

بررسی سواد مالی اسلامی مفهوم جدیدی است که وارد حوزه سواد مالی شده و به دلیل تازگی آن، در حال حاضر هیچ تعریف پذیرفته شده‌ای از سواد مالی اسلامی وجود ندارد (Abdullah & Chong, 2014). به همین ترتیب، با توجه به پیشینه محدود در این حوزه، بررسی‌ها در این مطالعه عمدتاً مبتنی بر تحقیقات معاصر در زمینه سواد مالی است. بنابراین، این مطالعه با حفظ ارتباط نزدیک خود با تعریف کلی سواد مالی، تعریف مفهومی سواد

مالی اسلامی را به عنوان «توانایی فرد در استفاده از دانش، مهارت و نگرش مالی (OECD, 2012) در مدیریت منابع مالی بر اساس قوانین اسلامی» بیان می‌کند.

از منظر OECD، سواد مالی یکی از راهکارهایی است که از آن می‌توان به منظور بهبود امنیت اقتصادی افراد، بهبود رقابت و افزایش نوآوری در بازارهای مالی، ارتقا سطح پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و افزایش رشد اقتصادی استفاده کرد (اسلامی بیدگلی و کریم‌خانی، ۱۳۹۵).

با این حال، وجود برخی عناصر غیرقانونی مانند علاقه به سازه‌های سواد مالی موجود، که با فلسفه زیربنایی مالی اسلامی همخوانی ندارد، نیاز حیاتی به توسعه ساختارهای ارزیابی سواد مالی اسلامی را برجسته می‌کند. بنابراین، مطالعهٔ حاضر سعی دارد این خلأ را با توسعه سازه‌های مناسب برای سواد مالی اسلامی پر کند.

۱-۲. عوامل تعیین‌کننده سواد مالی اسلامی

سواد مالی اسلامی به عنوان دانش، مهارت و نگرش در تصمیم‌گیری برای مدیریت منابع مالی بر اساس آموزه‌های اسلامی تعریف می‌شود (Kaban & Purnawarman, 2024). اقتصاد رفتاری و روانشناسی سرمایه‌گذاری، بیانگر این واقعیت است که رفتار افراد می‌تواند اثربخشی برنامه‌های سوادآموزی مالی را بهبود بخشد؛ افراد هنگامی که درک کنند که رفتارهای خاص سرمایه‌گذاری آنها باعث ایجاد رفاه خواهد شد، به برنامه‌ریزی سواد مالی خود بیشتر علاقه نشان خواهند داد (رحمانی نوروزآباد و محمدی، ۱۳۹۸). از این رو شناسایی عوامل تعیین‌کننده (اثرگذار و اثرپذیر) آن می‌تواند موجب آگاه‌سازی افراد و علاقه‌مند ساختن آنان به ارتقای سواد مالی خود خواهد شد.

در سال‌های اخیر، مطالعات متعددی برای ارائه شواهد نظری و تجربی در مورد سواد مالی انجام شده است. اما، بیشتر این مطالعات بر روی عوامل جمعیت‌شناختی مؤثر بر سواد مالی متمرکز بودند. از این رو، این پژوهش سعی دارد سایر عوامل موثر بر سواد مالی اسلامی یعنی ناامیدی، دینداری و رضایت مالی را مورد بررسی قرار دهد.

دینداری به‌عنوان یکی از عوامل تعیین‌کننده سواد مالی اسلامی است و به‌عنوان میزان پایبندی فرد به اعتقادات مذهبی، ارزش‌ها و اعمالی که در زندگی روزمره خود تجلی می‌یابد، تعریف می‌شود (Shukor & Jamal, 2013). مذهب، اغلب نقش اساسی در تأثیرگذاری بر

نحوه برخورد افراد با تصمیمات مالی دارد. به عبارت دیگر، سر و کار داشتن فرد با امور مالی به شدت متاثر از آموزه‌های دینی اوست. بررسی رفتار سرمایه‌گذاران عربستان سعودی که حاکی از ارتباط مثبت بین دینداری و سواد مالی بود به خوبی این مسئله را اثبات می‌کند (Anood Bin Kalli & Al-Tamimi Hassan,2009). از این رو عامل دینداری در پژوهش حاضر به‌عنوان عامل اثرگذار بر سواد مالی اسلامی در نظر گرفته شد.

عامل تعیین‌کننده دیگر ناامیدی است. ناامیدی به تأثیر منفی بر چندین مؤلفه رفتار مالی و رفاه اشاره دارد (Murphy, 2013). به عبارت دیگر، افسردگی در میان افراد بدهکار به‌طور جدی اغلب منجر به تصمیمات و اقدامات عجولانه با پیامدهای وحشتناک می‌شود. در واقع، ناامیدی به عنوان یکی از مهم‌ترین مشکلاتی است که بسیاری از مردم با آن مواجه هستند (Bolland, 2003). ناکافی بودن سواد مالی افراد، باعث تصمیمات نادرست آنان در زمینه‌های مالی می‌شود که در نتیجه، تزلزل و ناامیدی در مواجه شدن با مشکلات زندگی را در پی خواهد داشت (اشرف‌گنجوئی و نایب‌زاده، ۱۳۹۳). مطالعات انجام شده در ایالات متحده بیانگر آن بود که بین ناامیدی و سواد مالی همبستگی منفی وجود دارد (Murphy, 2013). از این رو عامل ناامیدی در این پژوهش به‌عنوان عامل اثرپذیر از سواد مالی در نظر گرفته شد.

عامل تعیین‌کنندهٔ نهایی در این مطالعه، یعنی رضایت مالی، به میزان ثروتی که فرد برای انجام تعهدات زندگی خود به دست آورده و در اختیار دارد، اشاره می‌کند. مطالعات اخیر همبستگی مثبتی را بین رضایت مالی و سواد مالی نشان داده است (Falahati et al., 2012). فردی که از سواد مالی بالایی برخوردار است، احتمالا تمایل به سرمایه‌گذاری پول مازاد، کشف فرصت‌های متعدد و همچنین جمع‌آوری دانش بیشتر در مورد فرصت‌های مالی مختلف دارد و در نتیجه از وضعیت مالی خود راضی است. بنابراین سطوح بالاتر سواد مالی منجر به رفتار مالی مسئولانه‌تر شده که به نوبه خود بر رضایت مالی افراد تأثیر می‌گذارد و موجب افزایش رضایت آنان می‌شود (Sajid et al., 2024; Iqbal et al., 2023).

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش کاربردی حاضر با رویکردی کمی، مبتنی بر فلسفهٔ اثبات‌گرا[1] به بررسی سواد

1. Positivist

مالی اسلامی و عوامل تعیین‌کننده آن در بین دانشجویان پرداخت.

برای اندازه‌گیری سواد مالی اسلامی از ابزار هفت گویه‌ای دینک و همکاران[1] (۲۰۲۱) استفاده شد. عوامل تعیین‌کنندهٔ سواد مالی اسلامی نیز بر اساس مطالعات قبلی تعیین شدند که ارتباط بین سواد مالی و سه عامل ناامیدی (Murphy, 2013)، دینداری (Alam et al., 2011) و رضایت مالی (Ali et al., 2015) را مشخص کردند. از بین این عوامل دو عامل ناامیدی و رضایت مالی به‌عنوان عوامل اثرپذیر بر سواد مالی اسلامی و دینداری به‌عنوان عامل اثرگذار بر آن در نظر گرفته شد، که در تعامل با یکدیگر از عوامل تعیین‌کننده سواد مالی اسلامی به‌شمار می‌روند.

پرسشنامه در طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از ۱ «کاملاً مخالفم» تا ۵ «کاملاً موافقم» تدوین شد. روایی صوری پرسشنامه ابتدا توسط پژوهشگران مورد بررسی قرار گرفت و اصلاحات لازم انجام شد. برای اطمینان از سازگاری با حوزهٔ سواد مالی اسلامی و همچنین زمینهٔ مطالعه، برخی گویه‌ها اصلاح شدند. با استفاده از فرم CVR، روایی محتوایی پرسشنامه توسط خبرگان تایید شد. پس از بررسی روایی صوری و محتوایی، پرسشنامه مذکور در بین نمونه پژوهش توزیع شد. جامعهٔ آماری شامل کلیه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان زنجان (پردیس شهید بهشتی و الزهرا (س)) در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ به تعداد ۱۲۰۰ بود. حجم نمونه برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی مطابق نظر کلاین[2] (۲۰۱۶) باید بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ نفر باشد و همچنین با توجه به حجم جامعه و بر اساس فرمول کوکران ۲۹۴ نفر از دانشجویان به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای نسبتی انتخاب شدند. برای سنجش پایایی ابزار نیز از آلفای کرونباخ استفاده شد، و بر اساس این ضریب پایایی پرسشنامه محقق‌ساخته تایید شد. لازم به ذکر است همه پاسخ‌دهندگان مسلمان و شیعه بودند. سپس داده‌ها وارد نرم‌افزار SPSS شد و عملیات آماری بر روی آن انجام گرفت.

٤. یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های پژوهش به‌منظور دستیابی به اهداف پژوهش ارائه می‌شود. پس از تدوین پرسشنامه محققین اقدام به جمع‌آوری داده‌ها از نمونه پژوهش نمودند. سپس

1. Dinc et al
2. Kline

داده‌ها وارد نرم‌افزار گردید و پیش‌پردازش‌های لازم انجام شد، در نهایت ۲۹٤ کیس قابل تحلیل وارد تجزیه و تحلیل این پژوهش شدند.

از مجموع ۲۹٤ نفر دانشجویانی که در این مطالعه مشارکت نمودند، ۱٦۲ نفر (۵۵/۱۰٪) از پاسخ‌دهندگان پسر و در پردیس شهید بهشتی و ۱۳۲ نفر (٤٤/۹۰٪) از پاسخ‌دهندگان دختر و در پردیس الزهرا (س) مشغول به تحصیل می‌باشند (شکل ۱).

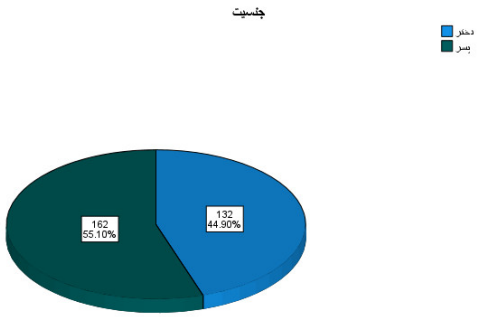

شکل ۱. توزیع درصد فراوانی پاسخ‌دهندگان بر حسب جنسیت

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج بدست آمده در خصوص سن نشان می‌دهد که از کل نمونه آماری ٥٦ نفر (۱۹/۰۵٪) از پاسخ‌دهندگان ۲۰-۱۸ سال، ۹۷ نفر (۳۲/۹۹٪) ۲۲-۲۰ سال، ۱۰۹ نفر (۳۷/۰۷٪) ٢٤-۲۲ سال و ۳۲ نفر (۱۰/۸۸٪) بالاتر از ٢٤ سال دارند (شکل ۲).

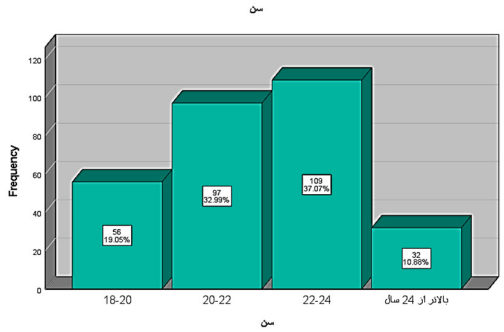

شکل ۲. توزیع درصد فراوانی پاسخ‌دهندگان بر حسب سن

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج بدست آمده در خصوص رشته تحصیلی نشان می‌دهد ۱۲۳ نفر (٤١/٨٤٪) از پاسخ‌دهندگان در رشتهٔ آموزش ابتدایی، ٧٤ نفر (٢٥/١٧٪) آموزش زبان انگلیسی، ۳۳ نفر (١١/٢٢٪) امور تربیتی و ٤٠ نفر (١٣/٦١٪) آموزش زبان و ادبیات فارسی، ۹ نفر (٣/٠٦٪) آموزش مشاوره و راهنمایی، ۷ نفر (٢/٣٨٪) آموزش الهیات و ۸ نفر (٢/٧٢٪) در رشتهٔ آموزش علوم اجتماعی مشغول به تحصیل می‌باشند (شکل ۳).

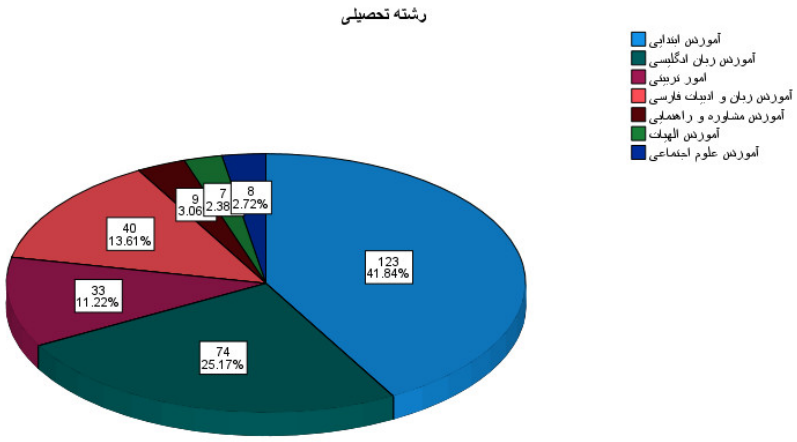

شکل ۳. توزیع درصد فراوانی پاسخ‌دهندگان بر حسب رشته تحصیلی

منبع: یافته‌های پژوهش

تحلیل مؤلفه‌های اصلی[1] بر روی همه موارد با چرخش واریماکس انجام شد. آزمون KMO، کفایت نمونه‌گیری را برای تجزیه و تحلیل تأیید کرد (KMO=٠/٨٦٣). علاوه بر این، آزمون کرویت بارلت مقدار معنی‌داری ٠/٠٠٠ را نشان داد. بنابراین، استفاده از تحلیل عاملی برای این پژوهش مناسب است (جدول ۱).

1. Principal Component Analysis

جدول ۱. آزمون کفایت حجم نمونه و کرویت[1] (سواد مالی اسلامی)

آزمون شاخص کفایت نمونه‌برداری کایرز-مایر-آلکین		۰/۸۶۳
آزمون کرویت بارتلت	مجذور کای[2]	۱۹۶۶/۵۳۷
	درجه آزادی	۲۱
	سطح معناداری	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

پرسشنامهٔ سنجش سواد مالی اسلامی شامل ۷ گویه بود. بر اساس جدول ۲، مقدار ویژه برای این ضریب ٤/۹۹۵ است و ۷۱/۳۵۸ درصد از واریانس را با بار عاملی بین ۰/۷۹۷ و ۰/۹۰٤ توضیح می‌دهد. آزمون پایایی سطح قابل قبولی از آلفای کرونباخ را در سطح ۰/۹۳۲ نشان داد.

جدول ۲. تحلیل عامل برای سواد مالی اسلامی

ضریب بارگیری	مقدار	بار عاملی
سرمایه‌گذاری در کسب و کاری که شرایط قرارداد به وضوح تعریف نشده باشد قابل قبول نیست.		۰/۷۹۷
سرمایه‌گذاری در کسب و کاری که برای مردم و محیط‌زیست مضر باشد قابل قبول نیست.		۰/۸۲۸
موسسات و ابزارهای جایگزین بدون بهره برای سرمایه‌گذاری پس‌انداز وجود دارد.		۰/۹۰۲
من می‌توانم پس‌انداز کنم تا زمانی که مقدار مشخصی از وجوه را جمع‌آوری کنم.		۰/۹۰٤
من می‌توانم وجوه خود را بدون درگیر شدن در منافع مدیریت کنم.		۰/۸۵۰
بهره، توزیع درآمد را مختل می‌کند.		۰/۸۱۷
بهره تأثیر منفی و نامطلوبی بر اقتصاد دارد.		۰/۸۰۹
مقدار ویژه	٤/۹۹۵	
درصد مغایرت	۷۱/۳۵۸	

منبع: یافته‌های پژوهش

برای تجزیه و تحلیل بیشتر یافته‌ها از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد. فرض صفر بیانگر این است که دانشجویان سواد مالی اسلامی قابل قبولی ندارند و فرض مقابل بیانگر

1. KMO and Bartlett's Test
2. Approx. Chi-Square

این است که سواد مالی قابل قبولی دارند. جدول ۳ خروجی این آزمون است. در بررسی سواد مالی دانشجویان، میانگین هر مؤلفه محاسبه شده و با میانگین مورد انتظار ۳ مقایسه شد و سطح معنی‌داری بر طبق جدول ذیل برای کلیه مؤلفه‌ها ۰/۰۰۰ بدست آمد. همچنین نتایج نشان داد در هر زیرمؤلفه میانگین بدست آمده از میانگین مورد انتظار بالاتر است و تفاوت معنی‌داری با ۳ دارد پس دانشجویان مشارکت‌کننده در این پژوهش در تمام مؤلفه‌های موثر در سواد مالی اسلامی، سطح قابل قبولی دارند.

جدول ۳. آزمون تی‌تک نمونه‌ای سواد مالی اسلامی

مؤلفه‌ها	میانگین	درجه آزادی	آماره تی	سطح معنی‌داری
سرمایه‌گذاری در کسب و کاری که شرایط قرارداد به وضوح تعریف نشده باشد قابل قبول نیست.	۳/۵۳	۲۹۳	۱۲/۰۴۳	۰/۰۰۰
سرمایه‌گذاری در کسب و کاری که برای مردم و محیط‌زیست مضر باشد قابل قبول نیست.	۳/۶۲	۲۹۳	۱۳/۹۶۷	۰/۰۰۰
موسسات و ابزارهای جایگزین بدون بهره برای سرمایه‌گذاری پس‌انداز وجود دارد.	۳/۵۵	۲۹۳	۱۱/۴۷۲	۰/۰۰۰
من می‌توانم پس‌انداز کنم تا زمانی که مقدار مشخصی پول جمع‌آوری کنم.	۳/۵۵	۲۹۳	۱۱/۴۱۵	۰/۰۰۰
من می‌توانم وجوه خود را بدون درگیر شدن در منافع مدیریت کنم.	۳/۵۶	۲۹۳	۱۱/۷۵۴	۰/۰۰۰
بهره، توزیع درآمد را مختل می‌کند.	۳/۹۸	۲۹۳	۱۸/۴۶۲	۰/۰۰۰
بهره تأثیر منفی و نامطلوبی بر اقتصاد دارد.	۳/۸۰	۲۹۳	۱۶/۶۳۶	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

چون مقدار آمارهٔ تی از مقدار بحرانی ۱/۹۶ بزرگتر است و سطح معنی‌داری برای تمام متغیرها کوچک‌تر از ۰/۰۵ است، در نتیجه فرض صفر رد می‌شود بنابراین می‌توان گفت دانشجویان در مؤلفه‌های فوق مربوط به سواد مالی اسلامی در سطح قابل قبولی قرار دارند. طبق جدول ۳، سواد مالی اسلامی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان زنجان مقدار قابل قبولی را نشان می‌دهد. البته باید در نظر داشت این سواد در حیطه نظر است،

بدین معنا که دانشجویان دانشگاه فرهنگیان دانش قابل قبولی در خصوص اصول سرمایه‌گذاری در کسب و کار، پس‌انداز و بهره در اسلام دارند اما این دانش می‌بایست در عمل نیز پیاده شود و افراد توانایی استفاده از این دانش در عمل برای مدیریت منابع مالی بر اساس قوانین و اصول اسلامی را داشته باشند.

از سوی دیگر، عوامل تعیین کننده سواد مالی اسلامی حاوی ۲۱ گویه تدوین شد. تحلیل مولفه اصلی با چرخش واریماکس روی تمام موارد اعمال شد.

طبق جدول ٤، شاخص کفایت حجم نمونه و کرویت نشان داد که مقدار نمونه برای تحلیل کافی بود (KMO= ۰/۸٤۰). آزمون کرویت بارتلت $x^2(210)$=۵۰۲۸/٦۷۹ و P=۰/۰۰۰، نشان می‌دهد که همبستگی بین گویه‌ها برای تحلیل مؤلفه‌های اصلی به اندازه کافی گسترده بود. یک تحلیل اولیه برای به دست آوردن مقدار ویژه برای هر جزء در داده‌ها اجرا شد.

جدول ٤. آزمون کفایت حجم نمونه و کرویت (عوامل تعیین‌کننده مالی اسلامی)

آزمون شاخص کفایت نمونه‌برداری کایرز-مایر-آلکین		۰/۸٤۰
آزمون کرویت بارتلت	مجذور کای[1]	۵۰۲۸/٦۷۹
	درجه آزادی	۲۱۰
	سطح معناداری	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۵ نشان می‌دهد سه مولفه با مقدار ویژه روی معیار کایرز[2] ۱ وجود دارد که حدود ٦٤/۸۰۷ ٪ از متغیر را با بار عاملی بین ۰/٦۲٦ و ۰/۹۷۲ توضیح می‌دهد. ناامیدی بیشترین میزان تغییرپذیری را دارد و بعد از آن دینداری و رضایت مالی قرار دارند. با توجه به قابلیت اطمینان سازه، میزان اعتبار تمام عوامل بسیار بالا و طبق ضریب آلفای کرونباخ از ۰/۸۷٤ تا ۰/۹۳۷ متغیر است.

1. Approx. Chi-Square
2. Kaiser

جدول ۵. ماتریس سوالات و عامل‌ها بعد از چرخش واریماکس

متغیر	مولفه		
	ناامیدی	دینداری	رضایت مالی
ناامیدی (امتیاز آلفای کرونباخ: ۰/۹۳۷)			
احساس می‌کنم هرگز نمی‌توانم به اهدافی که برایشان تلاش می‌کنم برسم.	۰/۷۰۰		
امیدی به آینده ندارم و فکر نمی‌کنم چیزی عوض شود.	۰/٦٦۰		
انتظار ندارم به خواسته‌هایم برسم.	۰/۹۷۲		
تلاش برای رسیدن به خواسته‌هایم بی‌فایده است چون احتمالا محقق نمی‌شود.	۰/۸۳۸		
تنها چیزی که پیش رویم می‌بینم چیزهای بد است.	۰/۸٦۸		
بهتر است بی‌خیال شوم چون نمی‌توانم شرایط را تغییر دهم.	۰/۹٦۷		
هیچ‌وقت به خواسته‌هایم نمی‌رسم پس احمقانه ست که خواسته‌ای داشته باشم.	۰/۹۱٦		
دینداری (امتیاز آلفای کرونباخ: ۰/۸۸۵)			
به خدایی معتقدم که سرنوشت ما را از پیش مقدر کرده است.		۰/۷٥٤	
خداوند انجام امور مغایر با اسلام را حرام کرده است.		۰/۸٥۳	
بیشتر به خاطر حس آرامش و امنیت نماز می‌خوانم.		۰/۸۰٦	
از دینم قدرت و آرامش می‌گیرم.		۰/٦۸۹	
سعی می‌کنم در تمام جنبه‌های زندگی از باورهای مذهبی پیروی کنم.		۰/۷۸۳	
همیشه از کسب مال از راه حرام دوری می‌کنم.		۰/۸۳۷	
به عنوان یکی از بندگان خدا، اعمالم را به جا می‌آورم.		۰/٦۲٦	
رضایت مالی (امتیاز آلفای کرونباخ: ۰/۸۷٤)			
به ندرت پیش می‌آید پول کم بیاورم.			۰/۷۳۱
در حال حاضر از وضعیت مالی خود راضی هستم.			۰/۸۰۸
اگر مشکل مالی داشته باشم، می‌توانم طی مدت مشخص آن را کنترل کنم.			۰/٦٦۳
با توجه به موقعیت مالی که دارم، در صورت نیاز به وام، به راحتی می‌توانم وام بگیرم.			۰/۷۲٤
از توانایی خود در برآورده کردن نیازهای مالی راضی هستم.			۰/۸۷۲
تلاش می‌کنم وضعیت مالی خودم را بهتر کنم.			۰/۸۰۳

متغیر	مولفه		
	ناامیدی	دینداری	رضایت مالی
گاهی احساس می‌کنم مقدار وامی که می‌گیرم برای برآورده کردن هزینه‌های زندگی کافی است.			۰/۷۰۰
مقدار ویژه	٦/۱۹۰	٤/۳٦۳	۳/۰٥۷
درصد مغایرت	۲٤/٦٦۳	۲۰/۲٥۳	۱۹/۸۹۱
درصد تصاعدی	۲٤/٦٦۳	٤٤/۹۱٥	٦٤/۸۰۷

منبع: یافته‌های پژوهش

در ادامه با استفاده از تحلیل مسیر، مدل عوامل تعیین‌کننده سواد مالی اسلامی (شکل ٤) رسم شد.

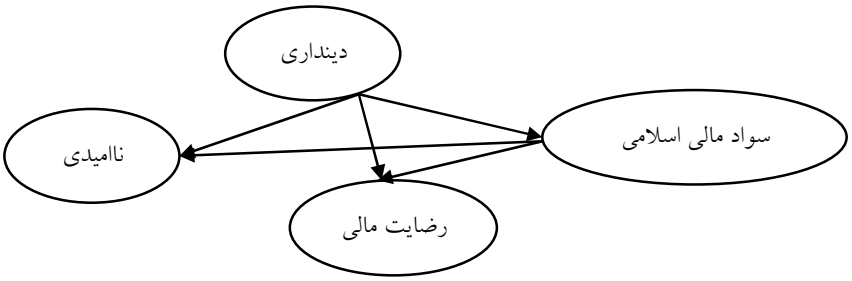

شکل ٤. عوامل تعیین‌کننده سواد مالی اسلامی

منبع: یافته‌های پژوهش

جهت تفسیر برازش سازه، بررسی شاخص‌های پیشنهاد شده (Hu & Bentler, 1999) انجام شد. در جدول ٦ شاخص‌های برازش تحلیل عاملی مرتبه دوم سازه مورد استفاده در این پژوهش ارائه شده است. با توجه به معنی‌دار بودن تمام شاخص‌های برازش، برازش مدل ارائه شده مطلوب است و می‌توان به داده‌ها و خروجی تحلیل آماری اطمینان داشت.

جدول ٦. شاخص‌های برازش تحلیل عاملی تأییدی

شاخص‌ها	نماد	تطابق معقول	برآورد
نسبت مجذور خی به درجه آزادی	CMIN/DF	<۵	۳/۷۲٦
شاخص ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده	RMSEA	<۰/۰۵	۰/۰۲۹
شاخص نیکویی برازش	GFI	≥۰/۹۰	۰/۹٤
شاخص نیکویی برازش تطبیقی	CFI	≥۰/۹۰	۰/۹۲
شاخص برازش توکر-لویس	TLI	≥۰/۹۰	۰/۹۰
شاخص برازش افزایشی	IFI	≥۰/۹۰	۰/۹۲
شاخص برازش نسبی	RFI	≥۰/۹۰	۰/۹۱
شاخص نسبت اقتصاد	PRATIO	>۰/۵۰	۰/۷۸٦
شاخص برازش هنجارشده مقتصد	PNFI	>۰/۵۰	۰/۵۵۹
شاخص برازش تطبیقی مقتصد	PCFI	>۰/۵۰	۰/۵۵۳

منبع: یافته‌های پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف ایجاد چارچوبی برای ارزیابی سواد مالی اسلامی در بین دانشجویان دانشگاه فرهنگیان، با تمرکز بر عوامل تعیین‌کننده سواد مالی اسلامی یعنی ناامیدی، دینداری و رضایت مالی انجام شد.

نتایج نشان داد تنها هفت مورد در ساختار سواد مالی اسلامی قابلیت اطمینان را نشان می‌دهند که ناامیدی بالاترین واریانس را دارا بوده و به دنبال آن دینداری و رضایت مالی قرار دارد. یافته‌های این مطالعه از این جهت حائز اهمیت است که اکثر تحقیقات معاصر بر سواد مالی متعارف تمرکز دارند که با اصول مالی اسلامی همخوانی ندارد.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، دینداری نقش مهمی در تعیین سواد مالی اسلامی ایفا می‌کند و بر اهمیت ترکیب ارزش‌ها و اصول اسلامی در تصمیم‌گیری مالی تأکید می‌کند. این بدان معناست که دینداری به‌عنوان عامل اثرگذار بر سواد مالی اسلامی می‌تواند میزان این سواد را در افراد تعیین کند، از این رو بر اساس نتایج می‌توان بیان کرد دانشجویانی که سطح بالایی از دینداری را دارند، بهتر می‌توانند منابع مالی خود را بر اساس آموزه‌های اسلامی مدیریت کنند. این مطالعه نیاز به درک جامع از سواد مالی

اسلامی در بین دانشجویان را برجسته می‌کند، چرا که برای رفاه مالی و موفقیت آنها حائز اهمیت است. نتایج همچنین بر اهمیت ادغام اصول مالی اسلامی در برنامه‌های آموزش مالی برای ترویج رفتار مالی مسئولانه تأکید می‌کند. یافته‌های این مطالعه پیامدهای عملی برای سیاست‌گذاران، مربیان و موسسات مالی دارد. آنها باید سواد مالی اسلامی را در برنامه‌های درسی و برنامه‌های خود بگنجانند تا دانشجویان را به دانش و مهارت‌های لازم برای تصمیم‌گیری آگاهانه مالی که با ارزش‌های اسلامی همسو هستند مجهز کنند. یافته‌های پژوهش ساپیر و وان احمد[1] (۲۰۲۰) و منصور و جلاسی[2] (۲۰۱٤) بر نتایج این مطالعه صحّه می‌گذارد.

همچنین نتایج این مطالعه حاکی از آن است که سواد مالی اسلامی پایین می‌تواند نارضایتی مالی را تشدید کند و فرد از آنجا که مدیریت منابع مالی خود را به نحو احسن انجام نمی‌دهد از وضعیت مالی خود رضایت نداشته و دائماً خود را درگیر با مشکلات مالی می‌بینید. با این وجود اگر فرد سواد مالی بالایی داشته باشد، به ندرت دچار مشکل مالی شده، می‌تواند منابع مالی خود را مدیریت کند و از و در نهایت احساس رضایت نسبت به شرایط خواهد داشت و از هیچ تلاشی برای بهبود شرایط مالی خود فروگذار نخواهد کرد. نتایج این مطالعه با پژوهش داولینگ و همکاران[3] (۲۰۰۹) و شکربلین کربیش و همکاران[4] (۲۰۱۷) همسو و همراستاست.

همچنین یافته‌های این مطالعه بر تاثیر سواد مالی بر ناامیدی افراد صحّه می‌گذارد. یعنی اگر فرد از سطح پایین‌تری از سواد مالی اسلامی برخوردار باشد، در مواجهه با شرایط مالی نامساعد احساس ضعف کرده و ناامید می‌شود. این فرد امیدی به آینده نخواهد داشت و از آنجا که تلاش برای دستیابی به خواسته‌های خود را بیهوده می‌یابد دست از تلاش خواهد کشید و صرفاً به تعدیل استانداردها و خواسته‌های خود خواهد پرداخت و از بسیاری از آرزوها و آمال خود صرف نظر خواهد نمود. نتایج پژوهش‌های مورفی (۲۰۱۳) و لمبرگ و همکاران[5] (۲۰۱۰) نیز این یافته‌ها را تایید می‌کند.

1. Sapir & Wan Ahmad
2. Mansour & Jlassi
3. Dowling et al
4. Škreblin Kirbiš et al
5. Lamberg et al

نتایج این مطالعه نه تنها برای سیاست‌گذاران و مربیان حائز اهمیت است، بلکه بر ضرورت ادغام اصول مالی اسلامی در برنامه‌های آموزشی تأکید دارد. با وجود نتایج مثبت این مطالعه، برخی از پژوهش‌ها به نتایج متفاوتی اشاره کرده‌اند. برای مثال، تحقیقی که توسط ستیاواتی و همکاران[1] (۲۰۱۸) انجام شده، نشان می‌دهد که سواد مالی اسلامی ممکن است تحت تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی دیگر نیز قرار گیرد. و علاوه بر این، به این نکته نیز اشاره دارند که سواد مالی اسلامی ممکن است تحت تأثیر ویژگی‌های فردی و تحصیلات غیررسمی قرار گیرد. این مطالعات پیشنهاد می‌کنند که باید به جنبه‌های مختلف زندگی دانشجویان توجه شود تا تصویر جامع‌تری از سواد مالی اسلامی ارائه گردد.

در نتیجه، این مطالعه به توسعه چارچوبی برای ارزیابی سواد مالی اسلامی در بین دانشجویان کمک می‌کند و بر اهمیت ناامیدی، دینداری و رضایت مالی در تعیین سواد مالی اسلامی تأکید می‌کند و همچنین نیاز به درک جامع سواد مالی اسلامی و ادغام آن در برنامه‌های آموزش مالی به منظور ارتقای رفتار مالی مسئولانه و رفاه مالی در بین دانشجویان را مورد توجه قرار می‌دهد. نتایج تحقیق اشرف‌گنجوئی و نایب‌زاده (۱۳۹۳) بیانگر آن بود که دانشجویان و دانش‌آموختگان دانشگاه‌های کشور علاوه بر جوانی، به عنوان قشر تحصیل‌کرده و سرمایه‌های انسانی بالقوه و بالفعل جامعه، نقش زیادی در پیشرفت کشور دارند. مسئولان دانشگاه‌ها و مراجع علمی کشور باید این مهم را در برنامه‌ریزی‌های خود در نظر داشته باشند که افزایش سطح سواد و دانش مالی دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی، نه تنها در بهبود تصمیم‌گیری‌های مالی شخصی افراد موثر است بلکه در سطح کلان اقتصادی نیز موجب ارتقا و پیشرفت اقتصادی کشور نیز می‌شود.

پژوهش حاضر نقش مهم سواد مالی اسلامی را به ویژه در بین دانشجویان فرهنگیان برجسته می‌کند. لازم به ذکر است که اهمیت سواد مالی اسلامی به خصوص برای مسلمانان نادیده گرفته می‌شود. مطالعه حاضر نشان‌دهندهٔ تلاش اولیه برای کشف مفهوم سواد مالی اسلامی از طریق تحلیل عاملی اکتشافی است. به‌ویژه، با توسعه یک ابزار معتبر

1. Setiawati et al

برای سواد مالی اسلامی و عوامل تعیین‌کنندهٔ آن، به مطالعات فعلی کمک می‌کند. امید است مطالعه حاضر بتواند یاریگر سایر محققین در جهت گسترش بیشتر دانش در زمینه سواد مالی اسلامی باشد.

کتابنامه

ابن‌بابویه، محمدبن‌علی (۱۳۷۷). *معانی‌الأخبار (ترجمه عبدالعلی محمدی شاهرودی)*. تهران: دارالکتب اسلامیه.

احمدی، علی؛ و عباسپور، احسان (۱۳۹۵). بازاریابی اسلامی رویکردی نوین در اقتصاد جهانی. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی*.

اسلامی بیدگلی، سعید؛ و کریم‌خانی، میثم (۱۳۹۵). سواد مالی؛ زمینه‌های سیاسی- اقتصادی پیدایش و جایگاه آن در اقتصاد بازار. *تحقیقات مالی*، ۱۸(۲)، ۲۵۱-۲۷٤.

اشرف‌گنجوئی، اسما؛ و نایب‌زاده، شهناز (۱۳۹۳). بررسی رابطه اعتقادات مذهبی و سواد مالی اسلامی در دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد. *دانش مالی تحلیل اوراق بهادار (مطالعات مالی)*، ۷(۲۳)، ٤٥-٥٥.

پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۳). *نهج‌الفصاحه: سخنان و خطبه‌های رسول مکرم اسلام*. قم: انتشارات انصاریان.

حرعاملی، محمدبن حسن (۱٤۰۳ق). *وسائل‌الشیعه*. بیروت: داراحیاء التراث العربی.

رحمانی نوروزآباد، سامان؛ و محمدی، اسفندیار (۱۳۹۸). پیامدهای سواد مالی بر تصمیمات سرمایه‌گذاران و عملکرد سرمایه‌گذاری. *دانش مالی تحلیل اوراق بهادار*، ۱۲(٤۱)، ۱۱۳-۱۲۳.

شعیری، تاج‌الدین محمدبن محمد (۱۲٦۷ق). *جامع‌الأخبار*. نجف: المطبعهٔ الحیدریهٔ.

طوسی، محمدبن الحسن (۱٤۱٤ق). *الامالی*. قم: دارالثقافه.

قرائتی، محسن (۱۳۹۵). *تفسیر نور*. تهران: موسسه فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

کلینی، محمدبن‌یعقوب (۱۳۹۳). *اصول کافی* (جلد ۱) (ترجمهٔ حسین استادولی). تهران: دارالثقلین.

مجلسی، محمدباقر (۱٤۰۳ ق). *بحارالأنوار*. بیروت: مؤسسهٔالوفاء.

ولوی، علی‌محمد (۱۳۸۲). *فرهنگ کار در اسلام (پژوهشی در قرآن و سیره معصومان(ع)*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

Abdullah, M. A., & Anderson, A. (2015). Islamic Financial Literacy among Bankers in Kuala Lumpur. *Journal of Emerging Economies & Islamic Research*, 3(2), 79-94. https://doi.org/10.24191/jeeir.v3i2.9061

Abdullah, M. A., & Chong, R. (2014). Financial literacy: An exploratory review of the literature and future research. *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*, 2(3), 32-41. https://doi.org/10.24191/jeeir.v2i3.9631

Aḥmadi, A., & Abbaspur, E. (2016/1395 SH). *Islamic Marketing: A New Approach in the Global Economy*. International Conference on New Research in Management, Economics and Humanities. (In Persian)

Ali, A., Rahman, M. S., & Bakar, A. (2013). FinancialLiteracyand Satisfaction in Malaysia: A Pilot Study. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 4(5), 319-324. https://doi.org/10.7763/IJTEF.2013.V4.309

Ashraf Ganjouie, A., & Nayebzadeh, S. (2014). Investigating the relationship between religious beliefs and Islamic financial literacy among master's degree students. *Financial knowledge Securities analysis (Financial studies)*, *7*(23), 45-55. (In Persian)

Bell, H. L. (2009). *Funding the golden age: The effect of financial planning choices on anticipated retirement satisfaction, retirement adjustment and overall retirement satisfaction*. Masters dissertation in Applied Psychology, University of Canterbury.

Bolland, J. M. (2003). Hopelessness and risk behaviour among adolescents living in high-poverty inner-city neighbourhoods. *Journal of adolescence*, 26(2), 145-158. https://doi.org/10.1016/s0140-1971(02)00136-7

Dinc, Y., Çetin, M., Bulut, M., & Jahangir, R. (2021). Islamic financial literacy scale: an amendment in the sphere of contemporary financial literacy. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 13(2), 251-263. https://doi.org/10.1108/IJIF-07-2020-0156

Dowling, N., Tim, C., & Hoiles, L. (2009). Financial management practices and money attitudes as determinants of financial problems and dissatisfaction in young male Australian workers. *Journal of financial counseling and planning*, 20(2), 5-13.

Eslami Bidgoli, S., & Karimkhani, M. (2016). Financial Literacy; Political and Economic origins and its Function in Market Economy. *Financial Research Journal*, *18*(2), 251-274. https://doi.org/10.22059/jfr.2016.61591 (In Persian)

Falahati, L., Sabri, M. F., & Paim, L. H. (2012). Assessment a model of financial satisfaction predictors: Examining the mediate effect of financial behaviour and financial strain. *World Applied Sciences Journal*, 20(2), 190-197. https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2012.20.02.1832

Hassan Al-Tamimi, H. A., & Anood Bin Kalli, A. (2009). Financial literacy and investment decisions of UAE investors. *Journal of Risk Finance*, 10(5), 500-516. https://doi.org/10.1108/15265940911001402

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. http://dx.doi.org/10.1080/10705519909540118

Ḥurr al-Amili, M. (1983/1403 AH). *Wasail al-Shia*. Beirut: Dar Iḥya al-Turath al-Arabi. (In Persian)

Ibn Bābūyah, M. (1998/1377 SH). *Maani al-Akhbar* (trans. Abd al-Ali Muḥammadi Shahrudi). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. (In Persian)

Ibrahim, D., Harun, R., & Isa, Z. M. (2009). A Study on Financial Literacy of Malaysian Degree Students/Une Étude Sur Les Connaissances Financières Des Étudiants Malaisiens. *Cross-cultural communication*, 5(4), 51-59. https://doi.org/10.3968/j.ccc.1923670020090504.006

Idris, F. H., Krishnan, K. S. D., & Azmi, N. (2013). Relationship between financial literacy and financial distress among youths in Malaysia-An empirical study. *Geografia: Malaysian journal of society and space*, 9(4).

Iqbal, M., Saeed, A., & Rehman, S. (2023). Impact of Financial Literacy on Financial Satisfaction: Mediating Roles of Investment Decisions & Moderating Role of Risk Attitude. *Journal of Social Research Development*, 4(2), 274-283. https://doi.org/10.53664/JSRD/04-02-2023-04-274-283

Kaban, R., & Purnawarman, D. (2024). How Gender, Region, And Lifestyle Effect The Decision to Islamic Financial Literacy of Millennial Generation in Greater Jakarta. *Jurnal Ilmiah Manajemen dan Bisnis*, 8(3), 14-26. https://doi.org/10.22441/indikator.v8i3.28104

Kulayni, M. (2014/1393 SH). *Uṣul al-Kafī, Vol. 1* (trans. Ḥusayn Ustadwali). Tehran: Dar al-Thaqalayn. (In Persian)

Lamberg, T., Virtanen, P., Vahtera, J., Luukkaala, T., & Koskenvuo, M. (2010). Unemployment, depressiveness and disability retirement: a follow-up study of the Finnish HeSSup population sample. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 45, 259-264. https://doi.org/10.1007/s00127-009-0063-z

Majlisi, M. B. (1983/1403 AH). *Biḥar al-Anwa*. Beirut: Muʾassasat al-Wafa. (In Persian)

Mansour, W., & Jlassi, M. (2014). The effect of religion on financial and investing decisions. *Investor behavior: The psychology of financial planning and investing*, 135-151. https://doi.org/10.1002/9781118813454.ch8

Murphy, J. L. (2013). Psychosocial factors and financial literacy. Social Security Bulletin, 73(1), 73-81.

Muslichah, I., & Sanusi, S. (2019). The Effect of Religiosity and Financial Literacy on Intention to use Islamic Banking Products. Journal of Islamic Management, 85-92.

OECD (2012), *Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy*. Paris: OECD Publishing.

Omidinia, A., & Ramezani, A. (2024). Can Spending Management mediate the relationship between financial literacy, English Teacher's Risk Tolerance, and financial anxiety? *Iranian Journal of Finance*, *8*(3), 73-97.

http://dx.doi.org/10.30699/ijf.2024.424727.1440

Pashaei, A., Hassani, M., Mohajeran, B., & Shahbazi, K. (2023). INVESTIGATING THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN CONOMICS EDUCATION AND FINANCIAL LITERACY, DECISION-MAKING SKILLS AND ENTREPRENEURIAL INTENTION OF STUDENTS. *Iranian Journal of Engineering Education*, *25*(97), 1-23.

Payandeh, A. (2004/1383 SH). *Nahj al-Faṣaḥa: Sayings and Sermons of the Holy Prophet of Islam*. Qom: Ansariyan Publications. (In Persian)

Qaraati, Muḥsin. (2016/1395 SH). *Tafsir-i Nur*. Tehran: Dars-haiaz Quran Cultural Institute. (In Persian)

Rahmani Noorozabad, S., & Mohammadi, E. (2019). The consequences of financial literacy on investor decisions and investment performance. *Financial knowledge Securities analysis (Financial studies)*, *12*(41), 113-123. (In Persian)

Sabri, M. F., MacDonald, M., Masud, J., Paim, L., Hira, T. K., & Othman, M. A. (2008). Financial behavior and problems among college students in Malaysia: Research and education implication. Consumer Interests Annual, 54(5), 166-170.

Sajid, M., Mushtaq, R., Murtaza, G., Yahiaoui, D., & Pereira, V. (2024). Financial literacy, confidence and well-being: The mediating role of financial behavior. *Journal of Business Research*, 182(1), 1-14. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114791

Sapir, A. S. B., & Wan Ahmad, W. M. (2020). Financial literacy among Malaysian Muslim undergraduates. *Journal of Islamic Accounting and Business Research,* ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JIABR-10-2017-0149

Setiawati, R., Nidar, S. R., Anwar, M., & Masyita, D. (2018). Islamic financial literacy: Construct process and validity. *Academy of Strategic Management Journal*, *17*(4), 1-12.

Setyowati, A., Harmadi, H., & Sunarjanto, S. (2018). Islamic financial literacy and personal financial planning: A socio-demographic study. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, *22*(1), 63-72.

Shah Alam, S., Mohd, R., & Hisham, B. (2011). Is religiosity an important determinant on Muslim consumer behaviour in Malaysia? *Journal of Islamic marketing*, 2(1), 83-96. https://doi.org/10.1108/17590831111115268

Shuʿayri, Taj al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad. (1850/1267 AH). *Jami al-Akhbar*. Najaf: al-Maṭbaa al-Ḥaydarīyah. (In Persian)

Shukor, S. A., & Jamal, A. (2013). Developing scales for measuring religiosity in the context of consumer research. *Middle East Journal of Scientific Research*, 13(1), 69-74. https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.13.1884

Škreblin Kirbiš, I., Vehovec, M., & Galic, Z. (2017). Relationship between Financial Satisfaction and Financial Literacy: Exploring Gender Differences. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 26(2), 165-185. https://doi.org/10.5559/di.26.2.02

Taghiani, Moradi Basiri, & Amin. (2016). Critical analysis of the conventional model of public financial literacy education from the perspective of Islamic economics. *Islamic Economic Studies*, 8(2), 227-260.

Ṭusi, M. (1993/1414 AH). *al-Amali*. Qom: Dar al-Thaqafah. (In Persian)

Valavi, A. M. (2003/1382 SH). *Work Culture in Islam: A Study of the Qur'an and the Life of the Infallibles*. Tehran: Amir Kabir Publications. (In Persian)

Walstad, W., Urban, C., J. Asarta, C., Breitbach, E., Bosshardt, W., Heath, J., ... & Xiao, J. J. (2017). Perspectives on evaluation in financial education: Landscape, issues, and studies. The Journal of Economic Education, 48(2), 93-112.